

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

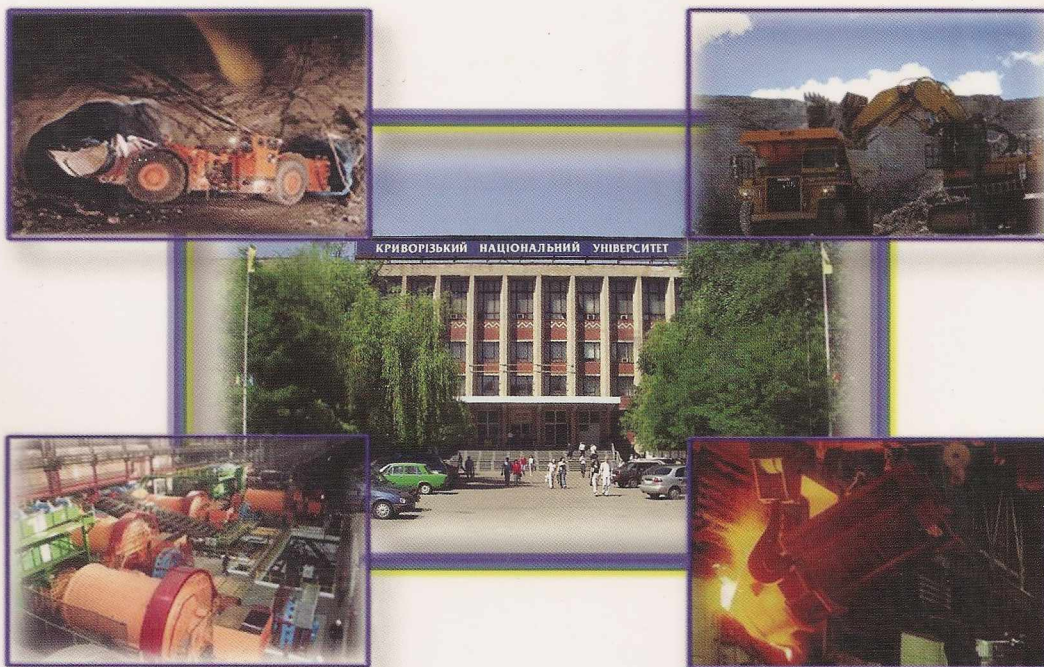
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Міжнародна науково-технічна конференція

Матеріали конференції

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ
ТА СУСПІЛЬСТВА**

Т о м 2

22-25 травня 2013 року

Кривий Ріг

УДК 373.5:93(07)

Л. В. ЖУРБА,

старший викладач,

Криворізький педагогічний інститут

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Надаються методичні поради щодо використання різних видів проблемних задач на уроках історії в загальноосвітній школі.

Проблема і її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Для суспільства майбутнього творчість стане нормою, але вже сьогодні потреба у творчості і творчих людях, які вміють продуктивно працювати, мають творчий потенціал і волю до його реалізації, є об'єктивно назрілою. Цього вимагають соціально-економічні, політичні й культурні зрушення у світі та в державі зокрема. Саме такі пріоритети є основою проблемно-розвиваючого навчання, в структурі якого чільне місце посідають проблемні методи, що базуються на створенні проблемної ситуації, розв'язанні системи проблемних питань, завдань та задач і вирішенні проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій. За І. Я. Лернером «пошукова пізнавальна задача – це задача, самостійне розв'язання якої звернене, спираючись на відоме, на створення нових знань про природу і суспільство або на створення нових засобів пошуку цих знань. Змістом задачі є проблема, в основі виникнення якої лежить протиріччя між відомим і невідомим...» [6, с. 23]. На думку А. В. Фурмана, «проблема і задача – це різного роду знакові моделі проблемної ситуації» [10, с. 69]. З. В. Голишева замість терміна «проблемна задача» використовує поняття «нестандартна задача з проблемною ситуацією в умові» [2, с. 108]. За С. О. Терно проблемна задача – це «мета, що її треба досягти, шляхом перетворення заданих умов. Задача містить у собі реальну або вдавану суперечність, яка викликає ускладнення пізнання» [9, с. 9]. Незважаючи на розбіжності у назві та визначеннях, всі сходяться у тому, що у вирішенні пізнавальних (проблемних) задач знаходить своє втілення пізнавальна самостійність, основу якої складають теоретичне мислення, творчий пошук, а результатом стає саморозвиток та самозростання особистості.

Постановка завдання. Дане дослідження покликане надати методичні поради щодо використання проблемних задач на уроках історії в загальноосвітній школі.

Викладення матеріалу та результати. Проблемна задача постає з проблемної ситуації, проте остання не у всіх випадках може бути представлена як задача. Задача виникає в тому випадку, коли вдається визначити невідоме, що можна відшукати шляхом перетворення певних умов, тому структура проблемної задачі має три компоненти, які взаємопов'язані: вихідні умови (що безпосередньо дано), шукане (невідоме), вимогу (що необхідно довести, визначити тощо). Функцію вимоги виконує проблемне питання, але воно може виступати і у формі проблематизованого висловлювання, що вимагає відповіді. Приведемо приклад проблемної задачі до теми «Західні демократії» з курсу новітньої історії (1914-1939):

«В одній зі своїх промов президент США Ф. Рузвельт говорив: «Ми проти революції. Тому ми ведемо війну проти умов, які її породжують, - нерівності і несправедливості». Лідер більшовиків В. Ульянов-Ленін також боровся з нерівністю та несправедливістю, але революційним шляхом.

Чому перший – національний герой, а другий – символ національної катастрофи?»

Проблемну задачу не можна розв'язати простим згадуванням готових знань, потрібно розмірковувати, аналізувати, шукати причинно-наслідкові зв'язки, висувати припущення, аргументувати його, знаходити закономірності історичного розвитку, узагальнювати інформацію, робити висновки, давати оцінки, бачити альтернативу.

Першу спробу класифікувати пізнавальні задачі на матеріалі історії зробив І. Я. Лернер, який в основу типології пізнавальних задач поклав наукові проблеми та методи, виділивши 15 типів аспектичних проблем історичної науки. Російські вчені Є. Є. В'яземський і О. Ю. Стрелова вказали на особливості створення проблемних ситуацій несподіванки, конфлікту, невідповідності, невизначеності, передбачення, версійного характеру і прогнозування [1, с. 242-244]. Інший російський вчений О. Т. Степаніщев запропонував власну

типологію проблемних задач, наголосивши на можливості їх зображення у вигляді «ножиць», «замкнутого кола», структурної схеми з використанням проблемних питань, логічної схеми з привнесенням в неї елементів проблемності, картосхеми з пізнавальною задачею [8, с. 165-167].

Приведемо приклад проблемної задачі на встановлення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій і явищ до теми «Встановлення радянської влади. Громадянська війна»: «Л. Д. Троцький зазначав: «Ми пограбували всю Росію, щоб перемогти білих». Поясніть слова Троцького. Чи можна вважати їх узагальненою формулою перемоги більшовиків у громадянській війні? Відповідь аргументуйте».

На уроках новітньої історії максимальна ймовірність виникнення проблемних ситуацій у пізнавальній діяльності учнів випадає на вищий рівень знань – історичні закономірності й закони суспільного розвитку. Під час вивчення теми «СРСР у 1920 – 1930-ті рр.» можна запропонувати учням таку задачу: «Відомо, що проблема індустріалізації стояла перед Росією ще на початку ХХ століття. Визначте спільне й особливе у вирішенні цієї проблеми на початку століття і в 30-і рр. Чи існував взаємозв'язок між процесами, що відбувалися у світі в 30-ті рр., і курсом Сталіна на форсовану індустріалізацію країни? В чому ви вбачаєте принципову відмінність індустріалізації в СРСР від аналогічних процесів в США і Західній Європі?»

Досліджуючи підняту в задачі проблему, школярі використовують порівняльно-історичний метод та метод аналогій. І. Я. Лернер вважав, що жодну задачу, яка вміщує ту чи іншу проблему, не можна розв'язати, не знаючи методів науки.

Таким чином, задачі, створені на підставі проблемного змісту і методів історичної науки, є готовим матеріалом і зразком для використання їх вчителем у навчальному процесі.

В теорії і практиці проблемного навчання накопичено певний досвід щодо відбору навчального матеріалу, під час вивчення якого будуть найбільш доцільними і ефективними проблемні методи. Найбільш сприятливі умови для вивчення історичного минулого на проблемно-теоретичному рівні створюються тоді, коли теоретичний компонент у змісті навчального матеріалу є рівним фактичному або переважає над ним. Важливо, що проблемні задачі тут можуть застосовуватися під час обґрунтування основних теоретичних понять і категорій, загальних морально-етичних проблем, узагальнення певних фактів суспільно-політичного життя за допомогою абстрактних понять або ж розширення змісту наукових понять шляхом аналізу конкретних історичних ситуацій.

Методика використання проблемних задач може бути якісно відмінною і залежно від спрямованості пізнавальної діяльності учнів на оволодіння новими поняттями чи на включення цього поняття в процес пізнавальної активності школярів. Крім того, М. І. Махмутов вказує і на важливість «проблемності змісту поняття, а не його назви» [7, с. 136].

Ефективність роботи з проблемними задачами залежить від спеціальних дій вчителя по відборі матеріалу, проблемного за змістом, від усвідомлення і прийняття учнями проблемної ситуації, постановки проблеми й доведення гіпотези, від послідовності кроків по виявленню нового знання в процесі розв'язання задачі, від майстерності вчителя з моделювання творчого наукового пошуку та ступеня оволодіння учнями раціональними прийомами й методами навчальної праці. М. В. Кларін звертає увагу і на сприятливий морально-психологічний клімат для досягнення позитивного результату, вказуючи на безоцінний характер реакції вчителя на дії учнів, виявлення інших шляхів стимулювання школярів [5, с. 37].

За ступенем пізнавальної самостійності проблемні задачі бувають трьох видів: 1) навчально-пізнавальні, коли вчитель формулює задачу і відтворює спосіб і шлях її розв'язання, 2) тренувальні, з різним ступенем допомоги з боку вчителя, 3) пошукові, під час розв'язання яких учні самостійно розробляють стратегію дослідження проблеми та способи її вирішення.

Приведемо конкретний приклад розв'язування проблемно-пошукової задачі під час вивчення теми «СРСР у 1920 – 1930-ті рр.». У процесі обговорення проблеми суцільної колективізації вчитель формулює проблемну задачу: «Відомо, що особливо жорстоко радянська влада боролася проти заможних селян – «куркулів». За офіційною статистикою їх у державі налічувалося не більше 4%. Розкуркулені ж були 15% селянських господарств. Проти кого ж тоді боролася радянська влада і чому?»

При вирішенні задачі учні фіксують дані емпіричні факти у формі фактуального висловлювання: «Радянська влада боролася проти куркулів. Радянська влада боролася проти

селян». Учні починають пригадувати протикого ще, крім селян, боролася радянська влада. Ці знання в їх пам'яті містяться у формі загального номологічного висловлювання, наприклад такого: «Радянська влада боролася проти своїх ворогів». Наступні кроки розв'язування задачі являють собою розмірковування з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків: «Які селяни, крім куркулів, були ворогами радянської влади? Чому селяни могли бути ворогами радянської влади? Хто такі селяни? (Це власники землі). Яку політику щодо селян проводили більшовики? (Політику колективізації). Що таке колективізація? В чому її суть? (Колективізація – це створення колективних селянських господарств з метою відчуження селян від власності на землю і від результатів своєї праці). Чи чинили селяни опір колективізації? Які це були селяни? (Що мали землю, власне господарство і не бажали йти до колгоспів. Це були заможні селяни, серед яких виділялися середняки та куркулі – сільські багатії(глитаї). І перші, й інші були справжніми господарями, на них трималося сільське товарне виробництво, яке вступило в суперечність із прагненням більшовиків підпорядкувати його державі (соціалізувати) за рахунок здійснення колективізації)».

Ланцюжок пов'язаних між собою питань, кожне з яких підпорядковане головному – першому, поставленому учнями, змушують їх знаходити правильні умовиводи, відкидаючи хибну думку і утверджуючись в істинній

Розмірковування учнів завершуються формулюванням відповіді на поставлене проблемне питання: «Таким чином, радянська влада боролася проти своїх ворогів, серед яких були не лише куркулі, а й середняки, які активно виступали проти курсу на колективізацію. Саме вони і склали основну масу розкуркулених селянських господарств».

Приклади дослідження тієї чи іншої проблеми приведені автором і в інших роботах [3, 4].

Висновки та напрямок подальших досліджень. Ефективність проблемного навчання полягає в тому, що активізується мислення учня. З одного боку – проблема, яку потрібно розв'язати, а з іншого – наявні знання, вміння, навички учня. Ці дві складові знаходяться в постійному протиріччі, вони стимулюють активність процесу мислення, що здійснюється під час пошуку шляхів розв'язання проблемної задачі. У процесі проблемного вивчення історії учні усвідомлюють минуле, сучасне й майбутнє у взаємозв'язку, бачать суперечності в оцінках історичних подій, враховують їх неоднозначність, варіативність, моделюють не лише історичний розвиток, а й власне життя. За своїми здобутками проблемне навчання – це простір для всебічного розвитку творчої особистості, яка потенційно готова не лише самовдосконалюватися, а й змінювати світ навколо себе. Напрямок подальших досліджень ми вбачаємо у розробці системи проблемних задач до різних історичних курсів з метою їх практичного використання в умовах загальноосвітньої школи.

Література

1. Вяземский Е. Е. Теория и методика преподавания истории: [учеб. для студ. высш. учеб. завед.]. / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 384 с.
2. Гольщева З. В. Проблемные ситуации в преподавании истории / З. В. Гольщева // Психология и школа. – 2006. – № 1. – С. 107 – 110.
3. Журба Л. В. Проблемний урок історії та його ознаки / Л. В. Журба // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Зб. наук. праць. Вип. 24: Педагогічні науки / За заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Миколаїв: МДУ, 2009. – С. 109 – 118.
4. Журба Л. В. Організація навчальної діяльності учнів у процесі проблемного вивчення новітньої історії / Л. В. Журба // Історія в школі. – 2007. – № 3. – С. 18 – 22.
5. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин – Рига, НПЦ «Эксперимент», 1998. – 180 с.
6. Лернер И. Я. Познавательные задачи в обучении гуманитарным наукам / И. Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1972. – 240 с.
7. Махмутов М. И. Проблемное обучение. / М. И. Махмутов – М.: Педагогика, 1977. – 157.
8. Степанищев А. Т. Методика преподавания и изучения истории: [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.]: В 2 ч. / А. Т. Степанищев. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Ч. 1. – 304 с.
9. Терно С. О. Проблемні задачі з історії: [дидакт. посіб. для учнів 10-11 класів]. / С. О. Терно – Тернопіль, Мандрівець, 2009. – 40 с.
10. Фурман А. В. Проблемні ситуації в навчанні: [книга для вчит.] / А. В. Фурман. – К.: Рад. шк., 1991. – 191 с.